

Piotr Zwierzchowski

Pedagogika III rok

SPÓR O WYCHOWANIE PATRIOTYCZNE NA PODSTAWIE "NOWEJ SZKOŁY" Z LAT 1948-1953*

Po zakończeniu II wojny światowej Polska znalazła się w nowej sytuacji polityczno-społecznej. Władzę przejęli komuniści. Wybory do Sejmu w styczniu 1947 roku były tylko formalnością. W grudniu 1948 roku odbył się Kongres Zjednoczeniowy PPS i PPR. Powstała Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, która stała się rzeczywistą władzą w kraju. Od tej pory "program partii stał się programem narodu", a wszelkie formy działalności człowieka musiały być zgodne z duchem marksizmu-leninizmu.

Ta zasada dotyczyła również nauki, a zwłaszcza nauk takich jak filozofia, socjologia, psychologia czy pedagogika. Miały one pomóc nowej władzy w stworzeniu modelu człowieka socjalistycznego. Dzieci i młodzież już od najmłodszych lat spotykały się z nowym obrazem świata. Chciano je wychować na ludzi służących socjalistycznej ojczyźnie, na "prawdziwych patriotów".

W tym momencie powstał spór o wychowanie patriotyczne. Należy jednak powiedzieć, że spór ten nie polegał na ścieraniu się kilku przeciwstawnych poglądów. Było to w owym czasie po prostu niemożliwe. Linia ideologiczna była wytyczona jasno i nie można było od niej odchodzić. Spór ten polegał na przedstawieniu nowych koncepcji i zanegowaniu koncepcji istniejących przed wojną w Polsce, a po wojnie w krajach spoza bloku krajów demokracji ludowej.

Spór o wychowanie patriotyczne obejmował dwie kwestie: znaczenie pojęcia "patriotyzm" i cel wychowania patriotycznego.

1. Znaczenie pojęcia "patriotyzm"

Słowo patriotyzm wywodzi się od greckiego słowa patria, czyli ojczyzna. Patriotyzm oznacza więc przywiązanie i miłość do ojczyzny. Jednakże ideolodzy i pedagodzy socjalistyczni pojmowali znaczenie słowa ojczyzna inaczej niż my pojmujemy je dzisiaj. My ojczyznę rozumiemy jako kraj, w którym się urodziliśmy, w którym żyjemy i którego mamy obywatelstwo, do którego mamy poczucie przynależności poprzez kulturę, język i historię i z którym jesteśmy emocjonalnie związani. Ideolodzy socjalistyczni za ojczyznę uważali ojczyznę klas pracujących, w której socjalizm jest ideologią większości narodu. Wiktor Szczerba pisał: "Wychowując młodzież w duchu patriotyzmu ludowego trzeba jej wykazać, że pojęcie "ojczyzna" zyskało swoje pełne znaczenie dopiero dzięki Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej(...) stwarzającej warunki dla zbudowania państwa chłopów i robotników"¹. Z kolei B. Bierut mówił do absolwentów państwowych liceów pedagogicznych, że "zadaniem nauczyciela - wychowawcy w szkole ludowej jest uczynić z każdego dziecka i ucznia czynnego współuczestnika w walce o przebudowę świata, bojownika o wyzwolenie ludzkości z kajdan przemocy imperialistycznej, gorącego patriotę, miłującego swój naród, ofiarowującego mu cały swój młodzieńczy zapał i swoje uzdolnienia, całe swe serce i wszystkie swe siły. (...) Nauczyciel-wychowawca musi sam czuć się bojownikiem sprawy ludowej i krzewić wśród swych wychowanków ofiarną bojową w walce o socjalizm, w walce o postępowe i sprawiedliwe ideały społeczne"². Widzimy wyraźnie, że ojczyzną dla Polaków, zgodnie z założeniami partii, miał być socjalizm. Niektórzy, np. W. Szczerba, widzieli swoją ojczyznę w ZSRR. Szczerba pisze w ten sposób: "Toteż patriotyzm nasz jest nierozzerwalnie związany z głębokim przywiązaniem do Kraju Zwycięskiego Socjalizmu, związany z poczuciem dumy z osiągnięć tego kraju, z poczuciem spokoju i swobodnego budownictwa w Polsce Ludowej na skutek wielkości i siły ZSRR"³.

Z takim rozumieniem pojęcia "ojczyzna" wiąże się odpowiednie rozumienie pojęcia patriotyzm. B. Bierut formułuje definicję patriotyzmu następująco: "Patriotyzm to gorące, szczere, pełne ofiarności uczucie społeczne, uczucie przywiązania do postępowych dziejów narodu, do jego kultury, do ziemi ojczystej, to duma z najlepszych jego tradycji, to poczucie odpowiedzialności za zaszczytny współdział ojczyznę kraju w postępowych dziejach ludzkości. Patriotyzm proletariacki to walka rewolucyjna o lepszy i sprawiedliwszy ustrój społeczny, to gorąca troska o przodujący

udział swego kraju w światowym ruchu rewolucyjnym. Patriotyzm proletariacki to czyn kongresowy, to oddawanie wszystkich sił dla zwycięstwa socjalizmu we własnym kraju, aby przyspieszyć zwycięstwo socjalizmu na świecie. Patriotyzm proletariacki to najgłębszy rewolucyjny internacjonalizm. Nie ma sprzeczności między patriotyzmem a internacjonalizmem. Przeciwnie, patriotyzm jest tylko wówczas szczerzy, prawdziwy i istotny, kiedy jest internacjonalistyczny. Nie można kochać szczerze i gorąco ojczyzny, gdy się nie walczy o wolność i postęp ogólnoludzki. Nacjonalizm to symbol ciasnoty, egoizmu i zdziczenia, to uczucie antyspołeczne, to - jak wykazało doświadczenie ostatnich lat - w ostatecznym rachunku rezygnacja z suwerenności, zaprzęstwo narodowe"⁴. Bierut neguje tutaj tradycyjne znaczenie patriotyzmu, gdyż znak równości pomiędzy patriotyzmem a internacjonalizmem możemy postawić jedynie wówczas, kiedy przyjmimy komunistyczną ideę ogólnoswiatowego państwa chłopów i robotników. W innym bowiem wypadku patriotyzm i internacjonalizm wykluczają się nawzajem.

Mimo to hasło rzucone przez Bieruta podjęli inni. Z Szczygielski pisze m.in. tak: "Naczelnym postulatem wychowania w Polsce jest patriotyzm, ale patriotyzm internacjonalistyczny, jako siła wiążąca i koordynująca cechy nowego człowieka. (...) Nie można być socjalistycznym patriotą nie będąc prawdziwym internacjonalistą"⁵. Zresztą patriotyzm traktowano wręcz podrzędnie w stosunku do internacjonalizmu. Świadczą o tym choćby fragmenty artykułu K. Marińskiego (członka KC PZPR): "Patriotyzm byłby fragmentaryczny, zaściankowy, gdyby nie łączył się "z głębokim poczuciem więzi międzynarodowej i braterstwa z twórczymi wysiłkami narodów socjalistycznych, z wszystkimi siłami w świecie, walczącymi o postęp i pokój" (przemówienie na III Zjeździe). (...) Uczuć się winniśmy u ZSRR najwyższego poziomu patriotyzmu, połączonego nierozdzielnie z najczystszej krwi internacjonalizmem, nieubłaganej postawy wobec wroga, żelaznej konsekwencji w kroczeniu naprzód w oparciu o krytykę i samokrytykę, bolszewickiego opanowania i zdrowych nerwów, pieczy o dzieci i młodzież, kontynuatorów umiłowanej sprawy"⁶.

Można powiedzieć, że kilka lat po II wojnie światowej słowo patriotyzm, mimo że de nomine ciągle używane, zostało zastąpione przez coś, co moglibyśmy nazwać patriotyzmem. Zanegowane zostało istniejące w świecie i w przedwojennej Polsce pojęcie patriotyzmu. Patriotyzm zaczęto dzielić na burżuazyjny i ludowy, z których tylko ten drugi miał prawo

istnienia w socjalistycznej Polsce. Patriotyzm ludowy, ów patriotyzm proletariacki, o którym pisze Bierut, utożsamiano z internacjonalizmem.

2. Cel wychowania patriotycznego w Polsce Ludowej

Świadomie w tytule pisząc o celu wychowania patriotycznego w Polsce Ludowej nie podaję ram czasowych. Cel ten, ustalony na początku istnienia PRL przetrwał aż do jego końca, chociaż oczywiście ulegał znacznym przemianom.

Cel wychowania patriotycznego wynikał z istniejącej w tamtym okresie definicji patriotyzmu. Pisano i mówiono bardzo dużo o wychowaniu dla ojczyzny, ale w gruncie rzeczy chodziło o wychowanie dla socjalizmu. Wychowanie patriotyczne w rzeczywistości nim nie było. Ojczyzna, naród, państwo - to wszystko było na drugim planie. Liczyła się przede wszystkim partia. K. Mariański, pisząc o klubach techników i racjonalizatorów, wyraźnie podkreśla istniejącą w owym czasie skalę wartości: "Ruch ten rośnie pod troskliwą opieką Partii i Państwa"⁷.

Celem wychowania patriotycznego na całym świecie jest wytworzenie przez osobę wychowywaną poczucia emocjonalnego przywiązania do ojczyzny (ojczyzny w rozumieniu niekomunistycznym). W Polsce Ludowej, a także w innych krajach socjalistycznych ze Związkiem Radzieckim na czele, wychowanie patriotyczne nie było celem, a zaledwie środkiem w dążeniu do osiągnięcia celu najważniejszego, czyli socjalizmu. Idee robotnicze miały młodzieży pozwolić "dostrzec związek między miłością ojczyzny i solidarnością międzynarodową klasy robotniczej"⁸.

O przewadze socjalizmu nad ojczyzną mówiono i pisano otwarcie ("W trosce o wychowanie obywatela świadomie i aktywnie uczestniczącego w budownictwie socjalistycznym w naszym kraju szkoła zaszczepiać będzie i rozwijać takie cechy charakteru, jak męstwo, pracowitość, uczciwość, bezinteresowność i ofiarność w sprawach społecznych, czujność wobec wroga klasowego i gotowość do najwyższych ofiar w obronie ludowej ojczyzny"⁹ (podkreślenie moje - P.Z.), "Szkoła winna odegrać zasadniczą rolę w kształtowaniu świadomości socjalistycznej szerokich mas obywateli, w pogłębianiu procesu przeobrażania się narodu polskiego w naród socjalistyczny"¹⁰, "(...) obecnie wychowanie (...) jest realizowane w stałym związku z celami stojącymi przed narodem i państwem w drodze do

socjalizmu"¹¹ lub też zaślaniało się używaniem słowa patriotyzm (np. W. Ozga używa tego słowa pisząc o wychowaniu dla socjalizmu,¹² K. Mariński referat o walce o socjalizm zatytułował "W służbie dla ojczyzny"¹³).

Celem tzw. "wychowania patriotycznego" było także wychowanie w miłości do Związku Radzieckiego (a w mniejszym stopniu również do innych krajów socjalistycznych). Jest to wręcz absurdalne, jeżeli weźmiemy pod uwagę rzeczywiste znaczenie słowa patriotyzm. Z. Szczygielski pisze np. tak: "Biolog znajdzie okazję do rzetelnego omówienia teorii Miczurina i Łysenki. Fizyk mówiąc o Skłodowskiej opowie w następstwie o wynalazku prof. Joliot, a więc nie ominie "szantażu" bomby atomowej i podkreśli rolę Związku Radzieckiego jako gwaranta pokoju. Polonista opowie o przyjaźni Mickiewicza z Puszkinem, powie o tłumaczeniach poezji polskiej na język rosyjski"¹⁴. Z powyższego cytatu wynika, że o przedstawicielach Polski warto mówić jedynie, jeżeli można przy tym podkreślić rolę ZSRR. Jest to oczywiście zaprzeczenie patriotyzmu w tradycyjnym rozumieniu.

Spór o wychowanie patriotyczne w Polsce powojennej nie powstał sam z siebie. Nie był on zresztą jawny. Zwolenników tradycyjnych koncepcji wychowania patriotycznego nie dopuszczano do głosu. Można było pisać zgodnie z założeniami marksizmu - leninizmu lub nie pisać w ogóle. Dlatego też spór ten nie miał szansy, aby zaistnieć na łamach prasy.

Trudno się wszakże dziwić postępowaniu ówczesnej władzy. Przyjmując odpowiednie założenia ideologiczne oraz społeczno- polityczne nie mogła się zgodzić na istnienie tradycyjnej pedagogiki, gdyż ta burzyłaby istniejący porządek.

Mozna nawet przyjąć, że spór o wychowanie patriotyczne w pierwszych latach Polski powojennej mniej był sporem pedagogicznym, a bardziej polityczno-ideologicznym. Widać to choćby po tym, że w dyskusjach na łamach prasy często zabierali głos politycy i ideolodzy. I to właśnie ich zdanie, a nie zdanie naukowców, miało zazwyczaj największe znaczenie.

Nie zmienia to oczywiście faktu, że w sprawach dotyczących wychowania wypowiadać powinni się pedagodzy, ale na ich usprawiedliwienie można powiedzieć, że nie mieli wówczas takiej możliwości. Prawdopodobnie, gdyby była dopuszczona rzetelna dyskusja i można byłoby bez obaw wypowiadać własne zdanie spór o wychowanie patriotyczne wyglądałby zupełnie inaczej.

*Praca napisana pod kierunkiem prof. dr hab. T. Hejnickiej-Bezwińskiej

¹W. Szczerba: Klasowy i historyczny charakter pojęcia patriotyzmu. *Nowa Szkoła* 1952, nr 2, s.139

²B. Bierut: Przemówienie do absolwentów państwowych liceów pedagogicznych z 18 VI 1950. *Nowe Drogi* 1950, nr 3, s.4-5

³W. Szczerba: op.cit., s.140

⁴B. Bierut: *Nowe Drogi* 1949, nr 1, s.79

⁵Z. Szczygielski: Zagadnienie internacjonalizmu i patriotyzmu w pedagogice. *Nowa Szkoła* 1949, nr 8/9, s.13

⁶K. Mariański: W przededniu nowego roku szkolnego. *Nowa Szkoła* 1951, nr 3, s.110. Cytowany przez K. Mariańskiego fragment pochodzi z przemówienia B. Bieruta na III Zjazd ZNP

⁷K. Mariański: W przededniu... s.123

⁸W. Szczerba: op.cit., s.128

⁹Wl. Ozga: Rola oświaty i wychowania w zakładaniu podstaw socjalizmu w świadomości ludzi. *Nowa Szkoła* 1950, nr 6, s.347

¹⁰W. Jarosiński: Realizacja Planu 6-letniego w dziedzinie oświaty (Z referatu wygłoszonego na posiedzeniu Komisji Oświaty i Kultury Sejmu w dniu 7 marca 1951 r.). *Nowa Szkoła* 1951, nr 1/2, s.14. W. Jarosiński był ówczesnym ministrem oświaty.

¹¹Z. Szczygielski: op.cit., s.12-13

¹²W. Ozga: op.cit.

¹³K. Mariański: W służbie dla ojczyzny. *Nowa Szkoła* 1951, nr 4

¹⁴Z. Szczygielski, op.cit., s.13-14